

Giordano Bruno

Vol 2, No 1 (2026)

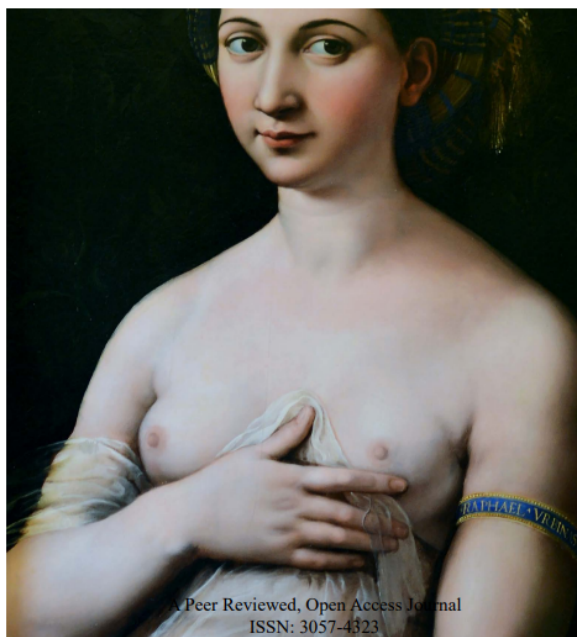
GIORDANO BRUNO – Issue 2

Issue 2
January 2026

Giordano Bruno

Yearly journal of the Ficino Academy of art, philosophy and science,
aiming at the revival of the ideal of Humanism

Peer Reviewed, Open Access Journal
ISSN: 3057-4323

Για μια θεατρική ανάγνωση του πλατωνικού Λύσι

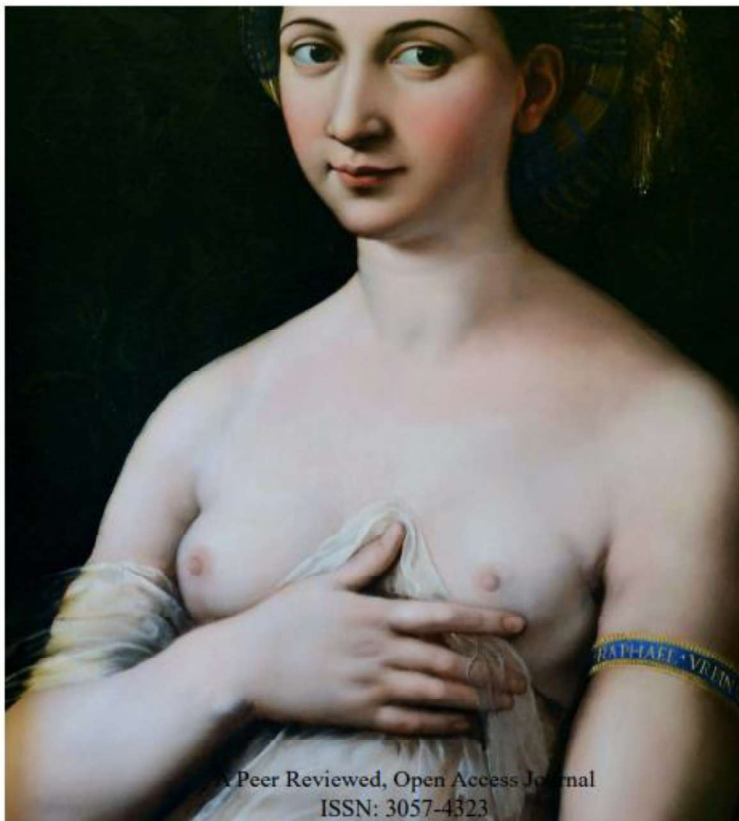
Ευσταθία Δήμου

Issue 2
January 2026

Giordano Bruno

Yearly journal of the Ficino Academy of art, philosophy and science,
aiming at the revival of the ideal of Humanism

A Peer Reviewed, Open Access Journal
ISSN: 3057-4323

Για μια θεατρική ανάγνωση του πλατωνικού *Λύσι*

Δήμου Ευσταθία

Δρ. Φιλολογίας ΕΚΠΑ

Email: e.dimou@yahoo.gr

Περίληψη

Στην παρούσα μελέτη προτείνεται μια θεατρική ανάγνωση του *Λύσι*, ενός από τους νεανικούς διαλόγους του Πλάτωνα με θέμα τη φιλία. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η ανάδειξη των ποικίλων όψεων του φιλικού δεσμού, των διαφορετικών εκδοχών με τις οποίες αυτός παρουσιάζεται μέσα στην ανθρώπινη συνθήκη. Άλλοτε ως σύνδεση δασκάλου και μαθητών, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Σωκράτη και των νέων που τον προσεγγίζουν για να τον συναναστραφούν, άλλοτε ως ο γνωστός από την παράδοση δεσμός μεταξύ συνομηλίκων, όπως αποτυπώνεται στη σχέση Μενέξενου και Λύσι, άλλοτε ως έλξη ερωτική, όπως την αισθάνεται ο Ιπποθάλης για τον Λύσι, και άλλοτε ως η ενδιάθετη τάση του ανθρώπου προς τη σοφία, η φιλία αποτελεί τον πυρήνα και την απόληξη μιας διανοητικής πορείας προς τη γνώση. Τη γνώση, αυτή τη φορά, μιας έννοιας από τις πιο συνήθεις και οικείες στον άνθρωπο που, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, αποτελεί ένα πεδίο συνάντησης της θεωρίας με την πράξη. Δεν είναι τυχαίο ότι οι πρωταγωνιστές του διαλόγου δεν μένουν στο επίπεδο της θεωρητικής συζήτησης αλλά υποδύονται, στην κυριολεξία, ρόλους σε ένα έργο που ακροβατεί επιδέξια ανάμεσα στη φιλοσοφία και το θέατρο.

Λέξεις κλειδιά: φιλία, θέατρο, φιλοσοφία, διαλεκτική, έρωας, Αγαθόν, αλήθεια, μίμησις

A theatrical reading of Plato, *Lysis*

Dimou Efstathia

Abstract

This study offers a theatrical reading of *Lysis*, one of Plato's early dialogues on the theme of friendship. It calls attention to four different types of friendship and considers them as constitutive parts of the human condition. Friendship may strengthen a teacher's relationship to their students, as in the case of Socrates and his disciples. It may also develop between peers, as exemplified by the relationship between Menexenus and Lysis. It can also take the form of attraction and romance, as seen in Hippothales' feelings for Lysis. Finally, friendship may also be associated

with humans' innate inclination towards wisdom. In this sense, friendship constitutes both the foundation and the culmination of an intellectual journey towards knowledge. This type of knowledge –a mental state familiar to people across different cultures– also offers itself as a meeting point between theory and practice. It is therefore no coincidence that the main characters in *Lysis* not only engage in a theoretical discussion, but also undertake roles within a dramatic framework that skillfully oscillates between philosophy and theater.

Keywords: friendship, theater, philosophy, dialectics, love, the Good, truth, mimesis

1. Τα δύο επίπεδα του διαλόγου

Η διερεύνηση του θέματος της φιλίας στον *Λύσι*, των βασικών όρων που τη συγκροτούν και της δίνουν την ιδιαίτερη ουσία και το στίγμα της, εκτυλίσσεται σε δύο επίπεδα. Για να τα προσδιορίσουμε και να εμβαθύνουμε σε αυτά θα πρέπει πρώτα να σταθούμε στην ίδια την έννοια και στον τρόπο με τον οποίο μεθοδεύεται η «πολιορκία» της η οποία καταλήγει, φαινομενικά τουλάχιστον, σε αποτυχία. Γιατί η έννοια της φιλίας στον συγκεκριμένο διάλογο θα πρέπει, σε πρώτο επίπεδο, να θεωρηθεί υπό το πρίσμα της αγαπητικής διάθεσης, της επιθυμίας που οδηγεί στην έλξη και στην προσέγγιση δύο ανθρώπων είτε αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την κίνηση του ενός προς τον άλλον είτε μέσα από το αμοιβαίο πλησίασμα. Προσλαμβάνει μάλιστα διάφορες αποχρώσεις και μια σειρά από προοπτικές οι οποίες άλλοτε προσεγγίζουν τον έρωτα και άλλοτε τη σχέση που μπορεί να αναπτύσσεται μέσα σε ένα πλαίσιο καθαρά παιδαγωγικό, όπως αυτό του Σωκράτη με τους μαθητές και τους ακροατές του. Από αυτή την άποψη, η φιλία δεν είναι κάτι που μπορεί και πρέπει να συγκεκριμενοποιείται μέσα σε μια συγκεκριμένη συνθήκη εκδήλωσης και λειτουργίας της. Αντίθετα θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μια ιδιαίτερα ευέλικτη, «χαμαιλεοντική» κατάσταση που αλλάζει ανάλογα με τις συνθήκες, τις περιστάσεις και τα πρόσωπα –ακόμα και ως ατμόσφαιρα η οποία περιβάλλει τους πρωταγωνιστές και ρυθμίζει τη «θερμοκρασία» και, γενικότερα, τους όρους με τους οποίους διαμορφώνεται ο φιλικός δεσμός.

Αυτή ακριβώς η ευελιξία και η δυναμική που παρουσιάζει η φιλία, η οποία καθιστά ιδιαίτερα απαιτητική τη σύλληψη και την κατανόησή της, αποτυπώνεται στον διάλογο. Έναν διάλογο ο οποίος όμως είναι ουσιαστικά ένας μονόλογος του Σωκράτη που σταματά αρκετές φορές για να ζητήσει από τον ακροατή του να συγκατανεύσει σε όσα ακούει και να ανατροφοδοτήσει έτσι τη σκέψη του. Αυτό είναι και το πρώτο επίπεδο στο οποίο λαμβάνει χώρα η εμβάθυνση στο θέμα «φιλία». Πρόκειται για το επίπεδο της λογικής διεργασίας και της λεκτικής έκφρασης που συνιστά άλλωστε το καθαυτό έργο, τη συνεισφορά του Πλάτωνα πάνω στον προβληματισμό για την ποιότητα και την ουσία της φιλίας. Υπάρχει ωστόσο και ένα δεύτερο επίπεδο, ένα δεύτερο πλάνο ή ένα φόντο όπως θα το λέγαμε στο οποίο κινούνται τα πρόσωπα του διαλόγου και, με την κίνησή τους αυτή, διαμορφώνουν μια

σειρά από φιλικές-αγαπητικές σχέσεις οι οποίες γίνονται το είδωλο ή ο καθρέφτης όλων όσων εξετάζονται ως στοιχεία και δεδομένα. Πρόκειται για τις επιμέρους εφαρμογές της φιλίας μέσα στον ανθρώπινο βίο.¹ Ας τις δούμε με τη σειρά, έτσι όπως διαμορφώνουν μια σειρά από σκηνές ή πράξεις όπως θα τις ονομάζαμε στο θέατρο.

2. Σωκράτης και μαθητές: Η φιλία ως παιδαγωγικός δεσμός

Είναι αρχικά η σχέση του Σωκράτη, προφανώς φιλική, με τον ανώνυμο (και απροσδιόριστο από κάθε άποψη) ακροατή του, ο οποίος παραμένει σιωπηλός σε όλη τη διάρκεια της αναδιήγησης του φιλοσόφου όλων όσων ειπώθηκαν από τον ίδιο και τους συνομιλητές του στην αθηναϊκή παλαίστρα. Εδώ δεν υπάρχουν πολλά που θα μπορούσε να επισημάνει κανείς. Μόνο πως η παρουσία του δεύτερου, πέρα από τη δραματική αναγκαιότητα, εξυπηρετεί την ανάδειξη των σχέσεων του Σωκράτη με ορισμένους Αθηναίους (και μετοίκους) με τους οποίους συνήθιζε να συζητά και να μεταφέρει τις διαλογικές-διαλεκτικές του εμπειρίες. Η φιλία εδώ μοιάζει μονόπλευρη, στην πραγματικότητα όμως πλέκεται γύρω από την τυπική σχέση δασκάλου-μαθητή που, από τη φύση της, εμπεριέχει το στοιχείο της ωφέλειας που διοχετεύεται στους δύο γνωστούς διαχρονικά ρόλους: αυτού που ωφελεί και αυτού που ωφελείται. Πρόκειται για μια πτυχή του ευρύτερου θέματος της φιλίας την οποία όχι απλώς θίγει ο Σωκράτης διαλεγόμενος με τους νέους, αλλά αποπειράται να διερευνήσει ενδελεχώς, με πυρήνα και κέντρο το βασικό ερώτημα:

Πες μου λοιπόν, όταν κάποιος αγαπά κάποιον άλλο, ποιος από τους δύο είναι φίλος του άλλου, αυτός που αγαπά είναι φίλος αυτού που αγαπιέται ή αυτός που αγαπιέται είναι φίλος εκείνου που αγαπά; Ή μήπως δεν υπάρχει καμία διαφορά;

Έτσι, αυτό που ο Σωκράτης αντιλαμβάνεται και συλλαμβάνει θεωρητικά, μέσα στο πλαίσιο μιας συζήτησης που διεξάγεται με όρους της λογικής ή, πιο σωστά, της λογικής θεμελίωσης ο αποδέκτης του διαλόγου το αντιλαμβάνεται και πρακτικά. Γιατί παράλληλα με τα όσα ακούει, παρακολουθεί την αγαπητική σχέση δασκάλου-μαθητή να πλέκεται μπροστά στα μάτια του και μάλιστα με τρόπο ιδιαίτερα δημιουργικό, αποκαλυπτικό μιας έλξης που υποκινείται από την κοινή αγάπη προς τη γνώση η οποία προσωποποιείται και συμβολοποιείται σε δύο τύπους ανθρώπων, τον δάσκαλο-γνώστη και τον μαθητή ο οποίος είναι βυθισμένος στην άγνοια.² Και βέβαια

¹ Για τη δραματουργική χροιά των φιλοσοφικών διαλόγων του Πλάτωνα βλ. Trivigno (2011, σ. 61-62)· Bolotin (1979, σ. 12). Συγκεκριμένα για τον *Λύσι*, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του D. Wolfsdorf ο οποίος υποστηρίζει ότι η έννοια της φιλίας δεν μπορεί να προσδιοριστεί, μπορεί όμως να παρουσιαστεί δια ζώσης. Βλ. Wolfsdorf (2007, σ. 235).

² Ο Ν. Σκουτερόπουλος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Παράλληλα, η φύση του θέματος δίνει στον Πλάτωνα την ευκαιρία να προβάλει άλλη μια φορά την παιδαγωγική όψη της προσωπικότητας του Σωκράτη, όπως εκδηλώνονταν στην καθημερινή σχέση του με τους νέους. Θα φανεί και στην ανάλυση του διαλόγου η σαφής πρόθεση του Πλάτωνα να δείξει ποιες ηθικές και γνήσια μορφωτικές επιδράσεις απέρρεαν από την προσωπικότητα του Σωκράτη κατά την άμεση επαφή του με τους νέους, πόσο ξένη

εδώ δεν αναφερόμαστε μόνο στη σχέση του φιλοσόφου με τον άγνωστο και αφανέρωτο ακροατή του διαλόγου αλλά και στην ορατή και άμεσα αντιληπτή σχέση του Σωκράτη με όλους αυτούς τους νέους που τον περιτριγυρίζουν, τον Λύσι, τον Ιπποθάλη, τον Μενέξενο και τον Κτήσιππο, πρόθυμοι να κοινωνήσουν την αλήθεια και συμμετάσχουν στην πορεία προς την αποκάλυψή της. Δεν πρόκειται όμως μόνο για το ζήτημα της ωφελιμότητας της φιλίας που αναδύεται εδώ αλλά και για ένα άλλο ζητούμενο που απασχολεί τον Σωκράτη και μάλιστα με ιδιαίτερη ένταση και επιμονή –το θέμα της ομοιότητας των δύο μελών, το οποίο είναι βέβαια συνυφασμένο με το θέμα της ωφελιμότητας της φιλίας, διαθέτει ωστόσο τις δικές του ορίζουσες, τις δικές του προεκτάσεις.

Η συνθήκη εδώ είναι προφανής. Τη στιγμή που ο Σωκράτης διερωτάται και διερευνά το αν και σε ποιο βαθμό η φιλία θεμελιώνεται με βάση την ομοιότητα, την ίδια στιγμή που ανακαλεί απόψεις προγενέστερων σχετικά με την έλξη των αντιθέτων, την ίδια εκείνη στιγμή διαμορφώνει φιλικές σχέσεις με πρόσωπα που δεν έχουν την παραμικρή ομοιότητα μαζί τους ούτε σε επίπεδο ηλικιακό, ούτε σε επίπεδο γνωστικό ούτε σε καμία άλλη όψη ή πλευρά της ύπαρξης. Πρόκειται ουσιαστικά για μια έμπρακτη επικύρωση των όσων υποθέτει και συζητά θεωρητικά, για μια κατάφαση στην εκδοχή που θέλει τη φιλία να προϋποθέτει και να βασίζεται στην ανομοιότητα και την ετερογένεια η οποία όμως, εν προκειμένω, έχει στην βάση της την προοπτική της ώσμωσης, της τριβής κατά τέτοιον τρόπο, ώστε τελικά ο μαθητής να κοινωνεί τη γνώση (και από αυτή την άποψη να εξομοιώνεται με τον δάσκαλο) και ο δάσκαλος να καταλήγει στην άγνοια, στο αδιέξοδο, στο σημείο από το οποίο ξεκίνησε (φαινομενικά τουλάχιστον, γιατί στο βάθος όλη αυτή η διερεύνηση υπήρξε περισσότερο από καρποφόρα και γόνιμη), εξομοιούμενος έτσι με τον μαθητή του.

Η απάντηση επομένως στο ερώτημα σχετικά με την ανομοιότητα ως βάση της φιλίας και η επικύρωση της άποψης που θέλει τα ετερόνυμα να έλκονται και να συνυπάρχουν αρμονικά, ενώ αντίθετα τα ομώνυμα να στέκουν σε απόσταση μεταξύ τους, εντελώς αδιάφορα και ξένα το ένα προς το άλλο, φαίνεται πως δίνεται μέσα από την αποτύπωση της σχέσης του Σωκράτη με τους μαθητές του. Σχέση όχι παραδοσιακά φιλική, αφού διαφέρει κατά πολύ από αυτή του Μενέξενου και του Λύσι, σίγουρα όμως εντασσόμενη σε ένα πλαίσιο αγαπητικό, σε ένα περιβάλλον αμοιβαιότητας και αλληλοεκτίμησης, φωτίζει τη φιλία σε μια άλλη όψη της που σφραγίζεται βασικά από την ανάγκη ισορρόπησης, από την προάσπιση του μέτρου και στις φιλικές σχέσεις που, όπως είδαμε, συνίσταται στην κοινή και αμοιβαία μετακίνηση του ενός στη θέση του άλλου. Και αυτό δεν μένει μόνο στη θεωρία αλλά γίνεται και πράξη, καθίσταται ορατό στο τέλος του διαλόγου, με τον Σωκράτη να παραδέχεται ότι ακόμα αν και δεν στάθηκε δυνατό να οριστεί η φιλία μέσα από τη διαλεκτική διαδικασία που προηγήθηκε, το βέβαιο είναι ότι η εμπειρία της υπήρξε πραγματική, ζωντανή, ζεστή, ζέουσα.

σε κάθε εγωιστικό πάθος ήταν η επικοινωνία του με αυτούς και, επομένως, πόσο απατηλή και άδικη η εντύπωση ότι ο Σωκράτης διέφθιρε τη νεολαία.» (Σκουτερόπουλος, 2009, σ. 8).

«Τώρα, Λύσι και Μενέξενε, ντροπιαστήκαμε κι εγώ ο γέρος και εσείς. Γιατί όλοι αυτοί εδώ φεύγοντας θα πουν ότι νομίζουμε πως είμαστε φίλοι -βάζω και τον εαυτό μου μέσα- δεν μπορέσαμε όμως να βρούμε τι είναι ο φίλος.»

Στο σημείο ακριβώς αυτό υπεισέρχεται ένας ακόμα παράγοντας που αποτελεί, και αυτός, αντικείμενο της θεωρητικής προσέγγισης του Σωκράτη. Πρόκειται για τους δύο πόλους στους οποίους εντοπίζει ο φιλόσοφος τα δύο μέλη της φιλικής σχέσης, δηλαδή το αγαθό και αυτό που δεν είναι φορτισμένο ούτε με την ποιότητα του αγαθού ούτε με αυτήν της κακίας αλλά κινείται και υπάρχει σε ένα πλαίσιο ουδετερότητας. Αυτή είναι άλλωστε και η μόνη σύνδεση που φαίνεται, περισσότερο από άλλες, να αποδέχεται ο Σωκράτης ως την πλέον πιθανή και δυνατή μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία. Η αποδεικτική ισχύς του επιχειρήματος αναφαίνεται, και πάλι, μέσα στο διδασκαλικό-παιδαγωγικό πλαίσιο, με τον δάσκαλο να αποτελεί την κατευθυντήρια οδό προς τη θέαση του αγαθού και τον μαθητή, που βρίσκεται στο στάδιο της διαμόρφωσής του, να έλκεται από αυτή την πρόκληση για να μπορέσει, όπως είδαμε, να επωφεληθεί, να εξομοιωθεί, να αποκτήσει ένα πρόσημο θετικό στον χαρακτήρα και την προσωπικότητά του. Η παρουσία του αγαθού, η αναζήτηση και η πολιορκία του παίζει, όπως φαίνεται, καθοριστικό ρόλο όχι μόνο γιατί αποτελεί το αντίθετο του κακού και του νοσηρού αλλά και διότι αποτελεί το σταθερό σημείο αναφοράς, τον πυρήνα και το κέντρο της ανθρώπινης προαίρεσης. Της επιλογής δηλαδή εκείνης που θα συγκεντρώσει το ενδιαφέρον και τις προσπάθειες του ανθρώπου για να μείνει σταθερά προσηλωμένος σε έναν ορίζοντα όπου θα διεκδικεί και θα κερδίζει πάντα την καθαρότητά του.

3. Λύσις και Μενέξενος: Φιλία σε παραδοσιακό πλαίσιο

Κοντά σε μια πιο παραδοσιακή αντίληψη για τη φιλία κινείται η αποτύπωση της σχέσης ανάμεσα στον Λύσι και τον Μενέξeno, των δύο νέων που παρακολουθούν, απαντούν στις ερωτήσεις και, κατά κύριο λόγο, συγκατανεύουν σε όσα ο φιλόσοφος εξάγει ως συμπεράσματα ή παρατηρήσεις. Οι δύο αυτοί νέοι φαίνεται ότι συνδέονται με μια σχέση που ανατρέπει όσα είπαμε προηγουμένως για τη σχέση ανάμεσα σε ανόμοια ή αντίθετα ή ενάντια μεταξύ τους όντα, αφού παρουσιάζονται με τους όρους μιας ομοιότητας που τους καθιστά υπάρξεις αντλημένες από την ίδια «δεξαμενή». Νέοι και οι δύο, προερχόμενοι από την αθηναϊκή αριστοκρατία, φίλοι και εραστές της γνώσης, μοιράζονται την καθημερινότητά τους και μια πορεία κοινή προς την ενηλικίωση και την ολοκλήρωσή τους.³ Το παρακάτω απόσπασμα αποδίδει άριστα τη φιλική τους σύνδεση και μάλιστα με όρους εξιδανικευτικούς ή έστω όρους που τους συναντά κανείς σε σχέσεις ανόθευτες από καθετί θα μπορούσε να βλάψει τη γνησιότητα και την ανιδιοτέλειά τους.

³ Η Μ. Nichols αναφέρει σε σχετική μελέτη της ότι τα δύο αγόρια, όπως συνάγεται από τις ερωτήσεις του Σωκράτη, είναι ευγενικής καταγωγής, δίκαια και σοφά (Nichols. 2006, σ. 14).

Γύρω τους είχαν σταθεί διάφοροι άλλοι και κοιτούσαν. Ανάμεσά τους και ο Λύσις, στεκόταν μαζί με τα παιδιά και τους νεαρούς, στεφανωμένος κι όμορφος στην όψη, άξιος να τον πεις όχι μόνο ωραίο, μα και καλό. Εμείς πήγαμε και κάτσαμε απέναντι –είχε ησυχία εκεί– και μιλούσαμε μεταξύ μας. Ο Λύσις γυρνούσε συχνά πίσω και μας κοιτούσε· ήταν φανερό ότι ήθελε να πλησιάσει. Μέχρι τότε ήταν αμήχανος και δίσταζε να έρθει μόνος, ώσπου ο Μενέξενος, που έπαιζε εκεί, μπήκε από την αυλή και μόλις είδε εμένα και τον Κτήσιππο, ήρθε και κάθισε δίπλα μας. Βλέποντάς τον ο Λύσις τον ακολούθησε και έκατσε δίπλα στον Μενέξενο. Ήρθαν και οι άλλοι και μαζί ο Ιπποθάλης που, επειδή έβλεπε τους περισσότερους να στέκονται, κρύφτηκε πίσω τους, εκεί όπου πίστευε πως δεν θα τον έβλεπε ο Λύσις, φοβούμενος μήπως δεν τον θέλει. Στάθηκε λοιπόν εκεί και άκουγε. Γυρνώντας προς τον Μενέξενο τον ρώτησα, «Γιε του Δημοφώντα, ποιος από τους δυο σας είναι μεγαλύτερος;» «Δεν συμφωνούμε», είπε. «Τότε λοιπόν δεν θα συμφωνείτε και στο ποιος είναι ο γενναιότερος», είπα εγώ. «Ακριβώς», είπε. «Και στο ποιος είναι ο ωραιότερος.» Γέλασαν τότε και οι δύο. «Δεν θα ρωτήσω βέβαια», είπα, «ποιος από τους δυο σας είναι πλουσιότερος. Γιατί είστε φίλοι. Σωστά;» «Πολύ φίλοι», είπαν. «Λένε ότι τα αγαθά των φίλων είναι κοινά, σ' αυτό δεν θα διαφωνείτε, αν είναι αληθινά όσα λέτε για τη φιλία σας.»

Τρεις είναι βασικά οι έννοιες πάνω στις οποίες θεμελιώνεται η φιλία των δύο αγοριών: αμοιβαιότητα, ισότητα, ανταποδοτικότητα.⁴ Από αυτές η δεύτερη φαίνεται πως αποκτά μεγάλη σημασία καθώς λειτουργεί διαιρετικά, προϋποθέτει δηλαδή μια ένωση των δύο σε μία ενιαία ύπαρξη και τον διαχωρισμό της σε δύο επιμέρους προσωπικότητες καθεμιά από τις οποίες αποτελεί το είδωλο της άλλης, την ακριβή και πιστή της αναπαράσταση και αναπαραγωγή. Ακόμα και εκεί που η πιστότητα αυτή δεν είναι δυνατή, σε ό,τι αφορά τα υλικά αγαθά, επέρχεται μια εξισορρόπηση από ένα δεδομένο που έχει τη δύναμη και την ακτινοβολία μιας αξίας –οι φίλοι μοιράζονται τα πάντα μεταξύ τους έτσι ώστε ο ένας να μην έχει περισσότερα από τον άλλον. Ποιος δεν μπορεί να δει εδώ μια αδελφικής ποιότητας σχέση, έναν δεσμό πνεύματος που μοιάζει με δεσμό αίματος έτσι όπως εμπεριέχει την ομοιότητα ως ένα από τα ειδοποιά της στοιχείας;

Η αντίφαση που ενδεχομένως διαπιστώνει κανείς εδώ, με την ομοιότητα να αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα της φιλικής σχέσης, αίρεται από την εισαγωγή και την εισήγηση του όρου της οικειότητας ως καθοδηγητικής αρχής στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Η έννοια αυτή έρχεται στο τέλος του διαλόγου για να βοηθήσει στην άρση του αδιεξόδου και να εξυπηρετήσει την απορριπτική στάση του Σωκράτη απέναντι στην άποψη που θέλει τα όμοια να έλκονται. Πρόκειται άλλωστε

⁴ Ο G. Evangelou προκρίνει μια άλλη ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο ο Σωκράτης αποτιμά τη φιλία των δύο νέων. Λέει συγκεκριμένο ότι παρά το σχόλιο του φιλοσόφου σχετικά με τη γνησιότητα της φιλίας των δύο νέων και τον θαυμασμό του για αυτή, ο τόνος του είναι σαφώς ειρωνικός, ίσως και σαρκαστικός. Αυτό δεν προκύπτει μόνο από την έκπληξή του που είναι φίλοι, αλλά από το γεγονός ότι έγιναν φίλοι τόσο νέοι (Evangelou, 2020, σ. 201).

για μια έννοια μια βαθιά ψυχολογική βάση που αναγνωρίζει στον άνθρωπο την ενδιάθετη έλξη προς ό,τι αισθάνεται συγγενές, προς αυτό στο οποίο αναγνωρίζει τον εαυτό του. Η ομοιότητα βρίσκει εδώ την αληθινή της ίσως εφαρμογή – απομακρύνεται από την ταυτότητα και την ταύτιση και σημαίνει την οικείωση, την αίσθηση ότι αυτό που επιλέγει και επιθυμεί κανείς (η επιθυμία του οικείου είναι κάτι που επισημαίνεται από τον Σωκράτη) είναι γνωστό, ανακαλεί και θυμίζει τον εαυτό του χωρίς ωστόσο να συμπίπτει απαρέγκλιτα, απόλυτα, οριστικά. Αυτός είναι ίσως και ο λόγος για τον οποίο στις σχέσεις αυτές δεν διαπιστώνονται εντάσεις ή υφέσεις αλλά αντίθετα μοιάζουν απόλυτα αρμονικές, ισοδύναμες και ισορροπημένες. Ο Μενέξενος και ο Λύσις αποτελούν την εκδοχή ενός σχήματος που επαναλαμβάνεται αυτούσιο σε κάθε τόπο και κάθε χρόνο και το οποίο γεννάται από την επιθυμία της ασφάλειας που προσφέρει στον άνθρωπο η αναγνώριση του εαυτού του στον άλλον.

4. Ιπποθάλης και Λύσις: Η ερωτική φιλία

Ένας ακόμα τύπος ή, αλλιώς, εκδοχή φιλικής σχέσης, γνωστής, πολυσυζητημένης και πολυμελετημένης μέσα στους αιώνες, που σαρκώνεται εδώ, είναι η φιλία που εκτρέπεται προς τον έρωτα, που σφραγίζεται από τον ερωτισμό ως διάθεση και τάση. Είναι ένας διαφορετικός τύπος φιλίας αυτός, στο μέτρο και στον βαθμό που περικλείει στα στάδια της εκδήλωσής του το πάθος και την πολιορκητική τακτική, την οποία ο ένας από τους δύο πόλους συνήθως ακολουθεί –στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Ιπποθάλης. Η σύναψη του φιλικού δεσμού εν προκειμένω, δεν προσδιορίζεται ούτε κατευθύνεται απαραίτητα από την ομοιότητα ή την ανομοιότητα των εμπλεκομένων, παρόλο που εδώ ο ερωτευμένος Ιπποθάλης και ο ερωτεύσιμος Λύσις φαίνεται ότι προέρχονται από την ίδια «δεξαμενή», από έναν χώρο κοινό, όχι μόνο ως προς την κοινωνική τους προέλευση αλλά και ως προς τα λοιπά τους χαρακτηριστικά (ηλικία, μόρφωση, ενδιαφέροντα).

Απόλυτα αντιπροσωπευτικός, τόσο στο σύνολο όσο και στις λεπτομέρειές του, αυτός ο τύπος ερωτικής φιλίας δεν δίνεται μέσα από λεπτές νύξεις και υπαινιγμούς, ούτε μέσα από την διαμόρφωση ενός ερωτικού κλίματος, αλλά μέσα από απτά και άμεσα ορατά στοιχεία και δεδομένα. Μέσα από την περιγραφή συγκεκριμένων τρόπων που αποτελούν τρανταχτές ενδείξεις, αν όχι αποδείξεις, του έντονου ερωτικού αισθήματος που τρέφει ο Ιπποθάλης για τον Λύσι.⁵ Οι συνεχείς αναφορές του σε αυτόν, οι αφιερωματικοί στίχοι και τα τραγούδια, η συστολή και η ντροπή του όταν βρίσκεται κοντά του, ο φόβος της απόρριψης, η βαθιά και έντονη επιθυμία του να τον συναναστρέφεται, η αδεξιότητά του να του εξομολογηθεί το αίσθημά του, διαμορφώνουν ξεκάθαρα την εικόνα ενός ερωτευμένου νέου και μιας σχέσης που πλέκεται με όρους καθαρά ερωτικούς. Η φιλία εδώ παρουσιάζεται

⁵ Η Σ. Γλαβά γράφει: «Πριν αποφασίσει να εισέλθει στην παλαίστρα και να λάβει μέρος στον διάλογο, ο Σωκράτης ρωτά τους νέους, πιο συγκεκριμένα τον Ιπποθάλη, ποιον από τους παρευρισκόμενους αγαπά. Όταν εκείνος διστάζει να απαντήσει, ο φιλόσοφος του αποκρίνεται ότι αυτό που νιώθει δεν είναι αγάπη, αλλά είναι κυριευμένος από έρωτα.» (Γλαβά, 2025, σσ. 34-35).

νοθευμένη από τον έρωτα και τα συμπτώματά του, έτσι που να διαμορφώνεται ένα ενδιάμεσο πεδίο και σκηνικό που δεν είναι ούτε αμιγής φιλία ούτε καθαρός έρωτας (παρόλο που αυτός φαίνεται, έστω και ανεπαίσθητα, να επικρατεί).

«Το αρνείσαι λοιπόν», είπα, «ότι είσαι ερωτευμένος με αυτόν που λέει αυτός εδώ;» «Δεν το αρνούμαι», απάντησε, «αλλά αρνούμαι ότι κάνω και γράφω όλα αυτά.» «Δεν είναι καλά», είπε ο Κτήσιππος, «παραληρεί και τρελαίνεται.»

Ο έρωτας βέβαια θα απασχολήσει τον Πλάτωνα και στο περίφημο *Συμπόσιον* και, από αυτή την άποψη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο *Λύσις* αποτελεί έναν διάλογο προεργασίας ή προετοιμασίας πάνω στο θέμα.⁶ Πάντως, εδώ αναδεικνύεται η φιλία ως αποτέλεσμα μιας επιθυμίας που σαν να υποβάλλεται και να επιβάλλεται έξωθεν, από μια δύναμη που δεν ελέγχεται, ούτε κανοναρχείται απόλυτα. Ο Σωκράτης θα κάνει λόγο για θεϊκή παρέμβαση, επικαλούμενος τους ποιητές, και αυτό είναι κάτι που οδηγεί ευθέως στην ερωτική συνθήκη και στον τρόπο με τον οποίο αυτού του είδους η έλξη καθοδηγείται και εκδηλώνεται σχεδόν ανεξήγητα, ανεξέλεγκτα.

Ας αλλάξουμε λοιπόν δρόμο –γιατί μου φαίνεται δύσκολη η εξέταση αυτού του ζητήματος, σαν δρόμος δύσβατος– και ας πάμε εκεί που είχαμε στραφεί προηγουμένως, στους ποιητές. Γιατί αυτοί είναι για εμάς σαν πατέρες της σοφίας και καθοδηγητές. Αυτοί λοιπόν σωστά λένε για τους φίλους, εξετάζοντας τι ακριβώς είναι, ότι ο ίδιος ο θεός κάνει τους φίλους φίλους, οδηγώντας τον έναν στον άλλο. Αυτό το λένε με έναν τρόπο ο οποίος, όπως πιστεύω, είναι ο εχθρός: Πάντοτε ο θεός φέρνει τον όμοιο κοντά στον όμοιο και τους εξοικειώνει. Ή μήπως δεν έτυχε να ακούσεις αυτά τα λόγια;»

Εκείνο ωστόσο που έχει σημασία και που φαίνεται πως ορίζει για τον Σωκράτη το σημείο εκκίνησης του προβληματισμού του είναι ο μονόπλευρος χαρακτήρας της σχέσης αυτής, το γεγονός δηλαδή ότι το συναίσθημα του Ιπποθάλη δεν βρίσκει ανταπόκριση ή τουλάχιστον δεν φαίνεται να βρίσκει ανταπόκριση. Από αυτήν ακριβώς την παρατήρηση προκύπτει το ερώτημα του Σωκράτη σχετικά με το ποιος είναι φίλος ποιου (;), ένα ερώτημα που θα μείνει αναπάντητο –ακριβώς όπως το αίσθημα του νέου. Θα δώσει ωστόσο την αφορμή για την εκτύλιξη του φιλοσοφικού στοχασμού ο οποίος θα καταλήξει τελικά στην παραδοχή ότι καθοριστικός παράγοντας και στη φιλία είναι το «αγαθόν» το οποίο, είτε ταυτίζεται με τη γνώση, είτε με την αλήθεια, είτε με τη γνησιότητα, είτε με την ευγένεια, αποτελεί κεντρική

⁶ Ο Ν. Σκουτερόπουλος αναφέρει: «Η θεματική συνάφεια με το *Συμπόσιο* είναι έκδηλη (*φιλία - έρωτας*), το ξετύλιγμα των νοημάτων ως ένα βαθμό παράλληλο. Όσα λέγονται στο *Λύσι* για τη φιλική σχέση μεταξύ των όμοιων, των ανόμοιων και για τη φιλία με το *οικείον* αντιστοιχούν σε όσα υποστηρίζουν στο *Συμπόσιο* ο Αγάθων, ο Ερυξίμαχος και ο Αριστοφάνης.» (Σκουτερόπουλος, 2009, σ. 10). Βλ. επίσης Γλαβά (2025, σ. 25)· Bolotin (1979, σ. 10). Πέρα από το *Συμπόσιο*, ο πλατωνικός *Λύσις* συνδέεται και με τον *Φαίδρο*, αλλά και με τα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη. Βλ. Versenyi (1975, σ. 185).

έννοια στην πλατωνική φιλοσοφία. Θα λέγαμε μάλιστα ότι αποτελεί τον κρίκο και το σημείο σύνδεσης της θεωρητικής φιλοσοφικής σκέψης με την εμπειρία που συνιστά η ζωή και η πραγματικότητα.

Σε κάθε περίπτωση, στον συγκεκριμένο διάλογο και με αφορμή τον ερωτισμό που κινεί τον Ιπποθάλη προς τον Λύσι, ο Σωκράτης δεν εμπλέκεται μόνο σε μια συζήτηση ούτε αφήνει, απλώς και μόνο, τον στοχασμό του να τον οδηγήσει στις δαιδαλώδεις διαδρομές τις οποίες τελικά θα ακολουθήσει, αλλά γίνεται στην κυριολεξία ένα παράδειγμα προς μίμηση, ένας «ηθοποιός» ή, πιο σωστά ένας δάσκαλος που κάνει πράξη αυτό το οποίο διδάσκει με τον λόγο του –τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο πλησιάζει κανείς τον αγαπημένο του απομακρυνόμενος από κάθε λογής άλλους τρόπους, όπως αυτόν της γραφής ποιημάτων και λογοτεχνικών κειμένων αφιερωμένων στο αγαπημένο πρόσωπο.

Γιατί μου ήρθε στο μυαλό να του πω ότι έτσι πρέπει, Ιπποθάλη, να μιλά κανείς στον αγαπημένο του –να τον προσγειώνει και να τον επαναφέρει, όχι να τον παραπλανά και να τον κολακεύει, όπως εσύ.

Θα μπορούσαμε εδώ να δούμε μια νύξη και έναν υπαινιγμό του Πλάτωνα ενάντια στην λογοτεχνία –είναι γνωστή η μετέπειτα απορριπτική του στάση απέναντι στους ποιητές– και μια κατάφαση σε αυτή και μόνη τη φιλοσοφία ως τη μόνη οδό όχι μόνο για την οικείωση της αλήθειας αλλά και για την οικείωση του άλλου, για την (εξ)οικείωση εν τέλει των φίλων. Και βέβαια, δεν μπορεί κανείς να μην σκεφτεί ότι όλη αυτή η πολιορκία της αλήθειας λειτουργεί ελκυστικά για τον νεαρό Λύσι που σίγουρα δέχεται την ακτινοβολία του δασκάλου και τη δύναμη του λόγου του σαν να πρόκειται για την ίδια τη δύναμη του έρωτα, ακατανίκητου όπως τον χαρακτήρισε λίγα χρόνια πριν ο Σοφοκλής στο περίφημο χορικό της *Αντιγόνης*.

*Έρωτα, που δε γονάτισες ποτέ στον πόλεμο,
Έρωτα, που ορμάς και γεμίζεις την πλάση,
που στ' απαλά τα μάγουλα
της κόρης νυχτερεύεις,
που σεργιανάς τις θάλασσες
και των ξωμάχων τα κατώφλια,
κανείς δε σου γλυτώνει
μηδέ θνητός μηδέ αθάνατος·
φωλιάζεις στο κορμί και το μανίζεις.*

(μτφρ. Κ. Χ. Μύρης)

5. Φιλοσοφία: Η φιλία προς τη σοφία

Η αποτυχία να δοθεί απάντηση στο ερώτημα «Τι είναι φίλος;» και «Τι είναι φιλία;», ή έστω η επιλογή, τελικά, του Σωκράτη να μην καταλήξει σε έναν ορισμό, σηματοδοτεί

ουσιαστικά τον θρίαμβο της φιλοσοφίας και της διαλεκτικής ως οργάνου της.⁷ Η διαμόρφωση ενός πεδίου διαρκούς και ακούραστης αναζήτησης και η συνεχής επαναφορά στο κεντρικό ζητούμενο μέσα από διαφορετικούς κάθε φορά δρόμους ωστόσο, δεν είναι απλώς και μόνο το αποτέλεσμα μιας επιλογής αλλά η εκδήλωση μιας έλξης, ακόμα πιο δυνατής από την έλξη που διαπιστώσαμε στα επιμέρους δίπολα των πρωταγωνιστών, ανάμεσα στον ανθρώπινο νου και τη σοφία, τη γνώση, την απόλυτη αλήθεια. Αποτέλεσμα, με άλλα λόγια, μιας αγαπητικής σχέσης που αναπτύσσει ο άνθρωπος με το «ειδέναι» ως διαρκή κατάκτηση και αιτούμενο μαζί. Γιατί η γνώση είναι και τα δύο. Κατάκτηση, εφόσον έπεται από κάθε φιλοσοφική διερεύνηση η ανθρώπινη διάνοια έχει κάνει ένα βήμα μπροστά, έχει προχωρήσει βαθύτερα μέσα στο έδαφος της εγκόσμιας αλήθειας, και ζητούμενο, γιατί όσο περισσότερο προχωρά τόσο υψηλότερες φαίνεται πως είναι οι απαιτήσεις, τόσο περισσότερο απομακρυσμένος ο τελικός στόχος.

Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι ο διάλογος, αμέσως μετά την εισαγωγική σκηνή, ξεκινά με μια διερεύνηση του ζητήματος της ευτυχίας όπως αυτή συνάπτεται και προκύπτει από την ελευθερία στις επιλογές και στις πράξεις.⁸ Εδώ ο Σωκράτης επιχειρεί να διατυπώσει την άποψη ότι ο πραγματικά ευτυχισμένος είναι αυτός που αφήνεται ελεύθερος με την προϋπόθεση βέβαια ότι η ελευθερία αυτή καθοδηγείται και ελέγχεται πάντα από τη γνώση. Και προφανώς, όσο μεγαλύτερος ο βαθμός στον οποίο αυτή έχει κατακτηθεί, τόσο ευρύτερο και το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να εκδηλωθεί η απελευθέρωση του ανθρώπου από τις κάθε είδους δεσμεύσεις, απαγορεύσεις, υπαναχωρήσεις και εμπλοκές. Στο σημείο αυτό μάλιστα, ο Σωκράτης εκφράζει την αρκετά ενδιαφέρουσα θέση ότι η γνώση δεν συναρτάται απόλυτα με την ηλικία αλλά μπορεί και να είναι ανεξάρτητη από αυτή. Ένας νέος μπορεί κάλλιστα να είναι κάτοχός της, κερδίζοντας έτσι την ευελιξία και την ελευθερία στις κινήσεις και στη δράση του.

Η κατάκτηση λοιπόν της γνώσης που συνεπάγεται την ελευθερία περνά από ένα ενδιάμεσο στάδιο που ακόμα κι αν δεν κατονομάζεται, ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη. Πρόκειται για την εμπιστοσύνη του περίγυρου, εγγύτερου και πιο απομακρυσμένου, που δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα της ελεύθερης βούλησης και επιλογής. Η εμπιστοσύνη βεβαίως είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας υγιούς φιλικής σχέσης και αυτό είναι που φέρνει και πάλι το ζήτημα της φιλίας στο προσκήνιο, για επικυρώσει το γεγονός ότι η έλξη και η αγαπητική σχέση που αναπτύσσει κανείς με τη γνώση, προηγείται και προεξάρχει της σχέσης που

⁷ Ο Ν. Σκουτερόπουλος σημειώνει: «Η συζήτηση Σωκράτη – Μενέξενου, με την οποία ο διάλογος μπαίνει στην κύρια φάση του, παρουσιάζει τα τυπικά γνωρίσματα του σωκρατικού ελέγχου. Ο Σωκράτης θέτει αρχικά στο συνομιλητή του μια γενική ερώτηση που σχεδόν πάντοτε ανήκει στη σφαίρα της Ηθικής. Συνήθως του ζητά να ορίσει κάποια επιμέρους αρετή λ.χ. τι είναι ανδρεία, τι είναι σωφροσύνη, τι είναι ευσέβεια, ή, όπως εδώ, να προσδιορίσει μια συγκεκριμένη ηθική σχέση.» Σκουτερόπουλος (2009, σ. 36).

⁸ Ο Υ. Dominic υποστηρίζει ότι ακόμα και το σχόλιο του Σωκράτη σχετικά με τη δυνατότητα του νεαρού Λύσι να ασχοληθεί με την υφαντική, τέχνη που ασκεί η μητέρα του, μπορεί να θεωρηθεί μέσα σε ένα πλαίσιο διεκδίκησης της ελευθερίας που μόνο η φιλοσοφία μπορεί να διεκδικήσει και να επιτύχει. (Dominic, 2024, σ. 306).

αναπτύσσει με έναν άλλον άνθρωπο από τη στιγμή του εξασφαλίζει τη δυνατότητα της ενόρασης, της αληθινής γνωριμίας με τον κόσμο άλλα και της εναρμόνισής του με αυτόν, της τοποθέτησής του απέναντι στον άλλον με όρους αμοιβαίας εκτίμησης. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Σωκράτης ξεκινά τον διάλογό του με τον Λύσι αναφερόμενος στη σχέση γονέων και παιδιού.

Στην περίπτωση βέβαια αυτή δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για φιλική σχέση, αφού εδώ υπεισέρχεται ο παράγοντας της συγγένειας.⁹ Μπορούμε όμως να κάνουμε λόγο για μια αγαπητική σχέση που γίνεται ισότιμη μόνο μέσα από την εμπιστοσύνη που δείχνουν οι γονείς στο παιδί τους όταν βεβαιωθούν ότι αυτό κατέχει τη γνώση και μπορεί να τη χρησιμοποιήσει. Και ο πλέον πρόσφορος δρόμος δεν είναι άλλος από την αναστροφή με τις ιδέες. Τις ιδέες που δεν διαθέτουν περίγραμμα ακριβώς για να μπορούν να «ζυμωθούν» μέσα στη συνείδηση του νέου και να του προσφέρουν τη μοναδική εμπειρία της πολιορκίας τους και μιας υπόσχεσης για την κατάκτησή τους, κάποια στιγμή, στο μέλλον. Μια τέτοια ζύμωση πραγματοποιείται εδώ, μια πολιορκία της γνώσης η οποία μετατρέπεται τελικά σε μύηση των νεαρών του διαλόγου στη φιλοσοφία. Πρόκειται για μια μοναδική εμπειρία που αίρει τον άνθρωπο πάνω από τα ανθρώπινα για να τον απελευθερώσει από τα δεσμά της άγνοιας –το όνομα *Λύσις* δεν επιλέγεται ίσως τυχαία καθώς προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα «λύω» που σημαίνει απελευθερώνω, αποδεσμεύω¹⁰ – ανοίγοντάς του ουσιαστικά τις πύλες για την γνωριμία με τον εαυτό του, για τον φωτισμό των άγνωστων πτυχών της ύπαρξής του και για την ανάπτυξη ενός ισχυρού δεσμού που θυμίζει τη φιλία ως προς τις πάγιες συνιστώσες της: αγάπη, ωφέλεια, σταθερότητα, εξοικείωση, διαφοροποίηση και εξομοίωση μαζί.

Το στήσιμο του διαλόγου είναι άκρως αποκαλυπτικό, δραματικό θα έλεγα, ως προς τον τρόπο με τον οποίο μεθοδεύεται η μύηση των νεών του Σωκρατικού κύκλου στην έννοια και την πράξη της φιλίας. Οι φιλικές σχέσεις που εξυφαίνονται και προϋπάρχουν του διαλόγου φαίνεται πως σφραγίζονται από την ημιτέλεια και το ανολοκλήρωτό τους, αποτελούν μορφές ατελείς και σκιώδεις, για να θυμηθούμε εδώ και τις περίφημες σκιές, τις αντανakλάσεις και τα είδωλα των πλατωνικών ιδεών. Πρέπει να ακολουθήσει ο διάλογος, η καταβύθιση στον πυρήνα του θέματος και η ανάδειξη των συνιστωσών του, ακόμα και η διαπίστωση του αδιέξοδου της σκέψης για να μπορέσουν οι συμμετέχοντες να γίνουν πραγματικοί φίλοι.¹¹ Αυτό άλλωστε διαπιστώνει ο Σωκράτης στο τέλος του διαλόγου όταν καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σχέση του με τους συνομιλητές του είναι φιλική ακριβώς επειδή έχει προηγηθεί η φιλοσοφική τους ώσμωση και ο φιλοσοφικός τους συγχρωτισμός. Θα μπορούσαμε εδώ να δούμε την απήχηση της διατυπωμένης στον *Επιτάφιο* του Περικλή άποψης του Θουκυδίδη σχετικά με την προτεραιότητα της θεωρίας και της σκέψης έναντι της δραστηριοποίησης και της πράξης.

⁹ Η Μ. Nichols υποστηρίζει ότι η σχέση γονέα-παιδιού δεν μπορεί να θεωρηθεί φιλική διότι στερείται αμοιβαιότητας (Nichols, 2006, σ. 12).

¹⁰ Bolotin, 1979, σ. 66.

¹¹ Garver, 2006, σ. 127-146.

Εμείς οι ίδιοι κρίνουμε και αποφασίζουμε για τα ζητήματά μας και θεωρούμε πως ο λόγος δεν βλάπτει το έργο. Αντίθετα, πιστεύουμε πως βλαβερό είναι το να αποφασίζει κανείς χωρίς να έχει φωτιστεί.

(μτφρ. Αγγελου Βλάχου)

Μια κατάφαση των μεγάλων πνευματικών προσσωπικοτήτων της αρχαίας Αθήνας στον λόγο, ενδιαθέτο και εξωτερικευμένο, ο οποίος όμως μένει ημιτελής και ανολοκλήρωτος αν δεν ακολουθείται από την πράξη, την εφαρμογή και την κίνηση στο πεδίο της ζωής.

Βιβλιογραφία

Γλαβά, Σοφία (2025) *Από την φιλία και τον έρωτα στην αγάπη. Μετασχηματισμοί της αντίληψης της αγάπης στην αρχαία φιλοσοφία και στον Erich Fromm*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλοσοφίας.

Πλάτωνος, *Λύσις* (2009) Εισαγωγή, μετάφραση και ερμηνευτικά σημειώματα από τον Ν. Μ. Σκουτερόπουλο. Ινστιτούτο του βιβλίου-Καρδαμίτσα.

Bolotin, David (1979) *Plato's dialogue on friendship. An interpretation of the Lysis with a new translation*. Cornell University Press, Ithaca and London.

Evangelou, Gabriel (2020) "The Role of Socrates, Lysis, and Menexenus in Plato's *Lysis*", *Filozofia*, 75, no 3, pp. 195-211.

Garver, Eugene (2006) "The Rhetoric of Friendship in Plato's *Lysis*", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, vol. 24, no. 2, pp. 127-146.

Nichols, P. Mary (2006) "Friendship and Community in Plato's *Lysis*", *The Review of Politics*, vol. 68, no. 1, pp. 1-19.

Trivigno, V. Franco (2011) "Philosophy and the Ordinary: On the Setting of Plato's *Lysis*", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 51, pp. 61-85.

Versenyi, Laszlo (1975) "Plato's *Lysis*", *Phronesis*, vol. 20, no. 3, pp. 185-198.

Wolfsdorf, David (2007) "Φιλία in Plato's *Lysis*", *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. 103, pp. 235-259.